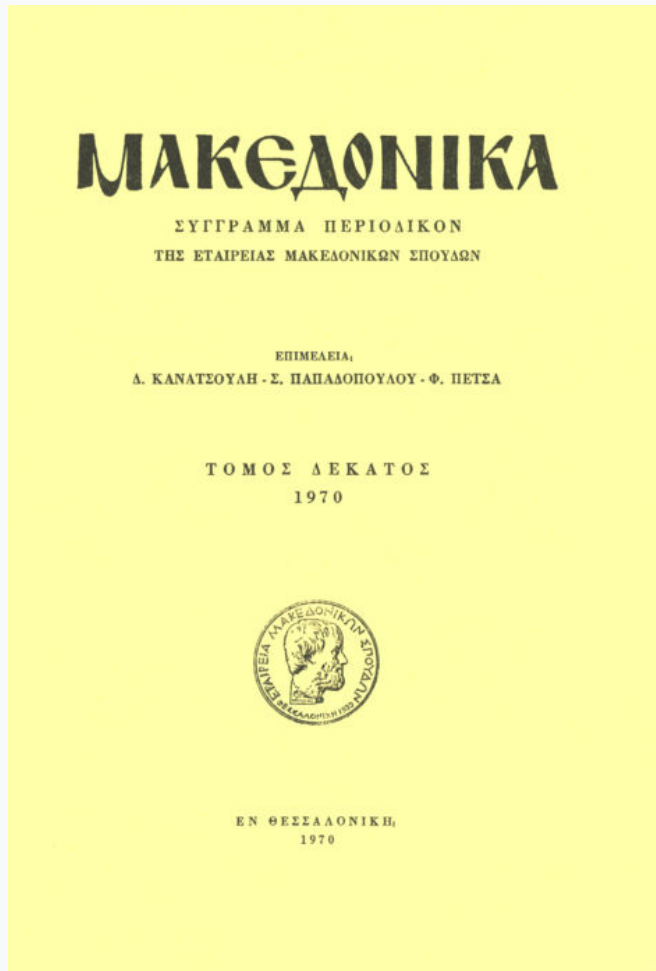

Μακεδονικά

Vol 10, No 1 (1970)

Παναγιώτου Κ. Γυιόκα, Η συμμαχία του Φιλίππου Ε' μετά του Αννίβα κατά της Ρώμης

Δημ. Κανατσούλης

doi: [10.12681/makedonika.817](https://doi.org/10.12681/makedonika.817)

Copyright © 2015, Δημ. Κανατσούλης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Κανατσούλης Δ. (2015). Παναγιώτου Κ. Γυιόκα, Η συμμαχία του Φιλίππου Ε' μετά του Αννίβα κατά της Ρώμης. *Μακεδονικά*, 10(1), 333–343. <https://doi.org/10.12681/makedonika.817>

Παναγιώτου Κ. Γυιόκα, 'Η συμμαχία του Φιλίππου Ε' μετά του 'Αννίβα κατά της Ρώμης.

Είς τὰ «Μακεδονικά», τόμ. 9ος, σελ. 377-381, ἐδημοσιεύθη βιβλιοκρισία ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω ἐργασίας. 'Εν αὐτῇ, ἀφοῦ ἐδώσαμεν μικρὰν περίληψιν τοῦ περιεχομένου τῆς, προέβημεν εἰς παρατηρήσεις τινάς καὶ ἐπηνέσασμεν ὅ,τι ἦτο ἀξιὸν ἐπαῖνον, ἐπεκρίνουμεν ὁμῶς ἀδυναμίας τινάς καὶ ἔλλειψεις τῆς μελέτης. Οὐδεμίαν προκατάληψιν εἶχομεν κατὰ τοῦ συγγραφέως καὶ οὔτε πρόθεσιν «νὰ ἀσκήσωμεν εὐκολον πολεμικὴν», ὅπως ὁ ἴδιος πιστεύει, ἀντιθέτως ἐπιθυμία μας ἦτο νὰ καταστήσωμεν τοῦτον προσεκτικόν, καθ' ὃ μὴ εἰδικόν, ἰδιαίτερός εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν μεθοδικὴν διαπραγματέυσιν θέματος ἱστορικοῦ καὶ νὰ προφυλάζωμεν αὐτὸν ἀπὸ ἐπαναλήψεως παρομοίων σφαλμάτων, ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι, παρὰ τὸ πλῆθος τῶν λαθῶν, τῶν ἀνακρίβειῶν, τῶν παρανοήσεων καὶ τῆς ἀμεθοδίας τοῦ συγγραφέως, περιορίσθημεν νὰ ἐπισημάνωμεν ἐλάχιστα ἐσφαλμένα σημεῖα τῆς μελέτης, τὰ πλεον ἀνάδυνα. 'Ο κ. Γυιόκας ὁμῶς δὲν εἶχε τὴν γενναίότητα νὰ παραδεχθῆ ταῦτα, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀπαντήσεώς του προσπαθεῖ νὰ τὰ ἐπιρρίψῃ εἰς ἄλλους, εἰς τὸν τυπογράφον καὶ τοὺς διορθωτὰς τῆς 'Εταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, νὰ καταστήσῃ δὲ κοινὸν τῶν λαθῶν του καὶ ἐμὲ τὸν ἴδιον καὶ συνάμα ἀποπειράται νὰ ἀνασκευάσῃ τὰ ἐπικριθέντα ὑπ' ἐμοῦ σημεῖα. 'Εν πρώτοις εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς ἐμὲ προσωπικῶς, τὸν πληροφωρῶ ὅτι ἐγώ, ὅπως καὶ ὅλα τὰ μέλη τῆς συντακτικῆς 'Επιτροπῆς εὐθύνονται διὰ τὸ περιοδικὸν «Μακεδονικὰ» μόνον καὶ ὄχι διὰ πᾶν δημοσίευμα τῆς 'Εταιρείας, ἡ δὲ μελέτη του δὲν ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ «Μακεδονικά», ἀλλ' αὐτοτελῶς εἰς τὴν 'Εθνικὴν Βιβλιοθήκην, φέρουσα τὸν ἀριθμὸν 28. 'Εξ ἄλλου ὁ τυπογράφος καὶ οἱ διορθωταὶ τῶν δοκιμῶν τῶν συγγραφέων ἀπὸ δεκαετίας καὶ πλεόν εἶναι δεδοκιμασμένοι, οὐδεὶς δὲ μέχρι σήμερον παρεπονέθη ἐναντίον των, καὶ δὴ δι' ἔργα πολὺ μεγαλύτερα καὶ πολυσχιδέστερα. Πάντα ταῦτα ὁ κ. Γυιόκας, ὡς μέλος τῆς 'Εταιρείας, ὄφειλε νὰ γνωρίζῃ δι' τουλάχιστον νὰ πληροφωρηθῆ, πρὶν ἐκτοξεύσῃ τὴν μομφὴν αὐτὴν ἐναντίον μας. 'Επειδὴ ἡ ἀπάντησις τοῦ κ. Γυιόκα, τὴν ὅποιαν ἐδημοσιεύσαμεν ἤδη ἀνωτέρω σ. 293-298, δι' ἐγγράφου τοῦ διοικητικοῦ Συμβουλίου διεβιβάσθη εἰς τὴν συντακτικὴν 'Επιτροπὴν καὶ εἰδικῶς εἰς ἐμὲ ὡς μέλος καὶ συντάκτην τῆς ἐν λόγῳ βιβλιοκρισίας καὶ ἐπειδὴ δι' αὐτῆς διασύρειται τὸ ἐκδοτικὸν ἔργον τῆς 'Εταιρείας, αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀπαντήσω ἀμέσως εἰς ὅσα ἐναντίον ὄλων ἡμῶν ἐκτοξεύει. 'Ο κ. Γυιόκας λέγει ὅτι τὸ δακτυλογραφημένον κείμενον του παρέδωσε πρὸς ἐκδόσιν εἰς τὴν 'Εταιρείαν καὶ οὔτε αὐτὸς τὸ διόρθωσεν οὔτε τὸ εἶδεν εἰ μὴ μόνον μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν. 'Ομοιολεγεῖ ὅ,τι οὐδεμίαν ἀνησχίαν εἶχε διὰ τὴν τύχην τοῦ ἔργου του καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἐκτυπώσεως καὶ μετὰ ταῦτα. Πράγμα ἀσύνηθες δι' ἄνδρα συγγραφέα. 'Εν τούτοις διεφύλαξεν, ὡς λέγει, ἀντίγραφον τοῦ δακτυλογραφημένου κειμένου, δὲν παρέβαλεν ὁμῶς αὐτὸ οὔτε ὅταν τοῦ παρεδόθη τυπωμένον, οὔτε φυσικὰ ὅταν δένεμε τοῦτο εἰς τοὺς φίλους του, ἐπιδεικνὼν τὰ ἐπιτεύγματα του. 'Αν ἔπρατε τοῦτο ἐνωρίτερον, θὰ ἦδύνατο εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔργου του νὰ ἐπισυνάψῃ, ὅπως συνηθίζουν πάντες νὰ κάμνουν, πίνακα παροραμάτων καὶ σφαλμάτων ἢ ἐν πῶσῃ περιπτώσει νὰ διαμαρτυρηθῆ διὰ τὴν κακοποίησιν τῆς μελέτης του εἰς τοὺς ὑπαίτιους. Δὲν ἔπραξεν ὁμῶς οὔτε τὸ ἐν οὔτε τὸ ἄλλο. Καὶ ἀφυπνίσθη τότε μόνον, ὅταν ἡμεῖς ἐπεσημάνωμεν λάθη τινά, τὰ ὅποια τῶρα ματαίως προστρέχων εἰς τὰ χειρόγραφα του προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ. 'Απὸ τὴν ἀπειρίαν δὲ τῶν λαθῶν, ὅπως βλέπομεν εἰς τὴν ἀπάντησίν του, ἀνεκάλυψεν εἰς τὰ χειρόγραφα του μόνον ὅσα ὑπεδείξαμεν ἡμεῖς εἰς τὴν κριτικὴν, ἀν ἐξαιρέσωμεν τὴν παράλειψιν ἐνὸς «ὀ ἐ ν», τὸ ὅποιον μετέβαλε τὸν Ναπολέοντα εἰς νικητὴν τοῦ Βατερλώ. Δυστυχῶς ὁμῶς τὰ λάθη τῆς μελέτης του εἶναι ἀπειράριθμα, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ ὄχι πάντοτε ἀθῶα.

Εἰς τὴν ἀπάντησίν του, ὅπως εἶπομεν, ἀποπειράται ἀκόμη νὰ ἀνασκευάσῃ τὰς παρα-

τηρήσεις μου. Λέγει π.χ. εις τήν σ. 296. «Εἰς τὸν Helmut Berne δὲν ἀπένευμα ἐγὼ τίτλον εὐγενείας, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν πρώτην σελίδα (γράφει σελ. 5!!), σημ. 1 τῆς ἐπικριθείσης διαλέξεώς μου, ὅπου μνημονεύω τὸ βιβλίον ὡς ἐξῆς: Helmut Berne, Griechische Geschichte (ἀποφθεύει ἐδῶ νὰ σημειώσῃ ἐν συνεχείᾳ Freiburg in Breslau 1931, παραλείπων ταῦτα, διὰ νὰ μὴ ἐπαναλάβῃ τὰ ἐπισημανθέντα λάθη ἢ νὰ μὴ ἀναγκασθῇ νὰ τὰ διορθώσῃ κατὰ τὰς ὑποδείξεις μας), τόμ. 2, σ. 329». Ἄλλ' εἰς τὴν αὐτὴν σελίδα ὀλίγον ἀνωτέρω ἐπὶ τοῦ κειμένου καὶ μὲ μεγαλύτερα γράμματα ἔχει Helmut v o n Berne. Ποίος διέπραξε τοῦτο εἰς τὸ κείμενον τοῦ κ. Γυϊόκα καὶ περιέργως πῶς οὗτος τὸ παρέρχεται ἀπαράτηρον; Ἄν τώρα εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 1 ἐκ παραδρομῆς ἢ κατὰ λάθος ἔγραψε τὸ ὀρθόν, τοῦτο βεβαίως δὲν ἐξαγνίζει τὸν συγγραφέα, ἀφοῦ καὶ εἰς τὴν σ. 47, ὑποσημ. 2 ἐπαναλαμβάνει πάλιν Helmut v o n Berne, οὐδαμοῦ δι' ἄλλου ἔχει τὸν ὀρθὸν τύπον. Ἡμεῖς περιελάβομεν καὶ τὴν ὑποσημείωσιν 1 τῆς σελίδος 5, τὴν ὅποιαν ἐπικαλεῖται οὗτος, διότι εἰς τὴν παραπομπήν του εἰς τὸν συγγραφέα Berne ὑπάρχον καὶ ἄλλα λάθη πολλά, ἀφορῶντα εἰς τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον ἐκδόσεως τοῦ ἔργου, ὄχι μόνον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως.

Εἰς παρατήρησίν μου δὲ διὰ τὰς παρανοήσεις τοῦ κειμένου τοῦ Πολυβίου, τὰς ἀνακριβείας καὶ τοὺς μὴ ὀρθοὺς συλλογισμοὺς, τοὺς ὁποίους κίμνι ἐκθέτων τὰ γεγονότα τῆς συγκρούσεως Φιλίππου καὶ Σκερδιλαῖδα, μὲ ἐπικρίνει ἐντόνωσ, διότι δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν παλαιότερον τοῦ ἔργου «Φίλιππος Ε'», ὅπου αὐτὸς τὰ γράφει σωστά. Ἀλλὰ τότε διατὶ δὲν συνεβουλευθῆ ὁ ἴδιος τοῦ ἔργου του, ὅποτε φυσικὰ θὰ ἀπεφεύγοντο πάντα ταῦτα καὶ ἡμεῖς δὲν θὰ εἰχομεν νὰ παρατηρήσωμέν τι. Ἡμεῖς πάντως πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχομεν τὸ δευτέρον τοῦ ἔργου καὶ αὐτὸ μᾶς ἔστειλεν ὁ ἴδιος νὰ κρίνωμεν. Ἐκτὸς τούτου συνήθως τὸ μεταγενέστερον ἔργον θεωρεῖται κατὰ τεκμήριον κρεῖττον τοῦ παλαιότερου.

Ὡς ἐλαφρυντικὸν τοῦ δὲ θεωρεῖ τὸ ὅτι τὴν διάλεξιν ταύτην ἔγραψεν ὡς πολιτικὸς, διὰ τῆς ὁποίας ἠθέλησε νὰ τονίσῃ ιδιαίτέρως τοὺς ἀγῶνας τοῦ Φιλίππου Ε' ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς κοινὴν ἄμυναν κατὰ τῆς Ρώμης: πάντα τὰλλα εἶναι ἔργον πανεπιστημιακῶν διδασκάλων. Ἡμεῖς ὅμως δὲν ἐπεκρίναμεν τοῦτον, διότι δὲν εἶναι βαθὺς γνώστης καὶ ἱστορικὸς καλός, ἀλλὰ διὰ τὰ λάθη του. Καὶ λάθη βεβαίως δὲν πρέπει νὰ κάμουν ὄχι μόνον οἱ πανεπιστημιακοὶ διδάσκαλοι, ἀλλὰ καὶ πᾶς τις.

Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἐλάχιστα ἐσφαλμένα σημεῖα τῆς ἐργασίας τοῦ ἐπεσημάναμεν, οὐδεμίαν δὲ δρεξίν εἶχομεν νὰ ἐπανελάθωμεν εἰς τὸ ἄχαρι ἔργον τοῦ «ἐπικριτοῦ». Ἐπειδὴ ὅμως ὁ σ. πιστεύει ὅτι ἢ ἄλλοι διέπραξαν τὰ σφάλματα ταῦτα ἢ ἡμεῖς τὸν ἀδικούμεν, ἀναγκάζομαι, δυστυχῶς, νὰ παρουσιάσω τώρα, ὅσα εἰς τὴν ἀρχικὴν μου κριτικὴν ἀπέφυγον. Ὁ ἴδιος ἔπειτα ἄς συναγάγῃ τὰ συμπεράσματα.

Ἐν πρώτοις εἰς τὴν μελέτην του παρουσιάζει ὁ σ. πολυτυπίαν καὶ φρικτὴν ἀσυνέπειαν εἰς τὴν γραφὴν τῶν λέξεων καὶ κυρίων ὀνομάτων: π.χ. Κύναιθαν καὶ Κυναίθαν σ. 13. 16. — κεχαριότας σ. 24 καὶ κεχαρηότας σ. 31. — ἰκανωτέρον σ. 11 καὶ ἰκανότατος σ. 27. — Ψωφίδος καὶ Ψωφίδος σ. 23. — μερικοὶ λέμβοι (ἀρσ.) σ. 38. 47 καὶ τὰς λέμβους (θηλ.) σ. 14.37. 5.50. — νὰ συνηνοήθῃ σ. 12 καὶ συνηνοήθῃ σ. 38. — τυρρανούτων σ. 48 ἀντὶ τυραννούντων. — τεθνεότων σ. 9,1 ἀντὶ τεθνεώτων. — ἀπολόμεθα 53 ἀντὶ ἀπολόμεθα. — Ζακάνθαν 22 ἀντὶ Ζάκανθαν (βλ. Πολύβ. III, 17, 1.61,8). — Δεθυλίτας 54 ἀντὶ Δεθυλήτους. — Ὀδρύσους 54 ἀντὶ Ὀδρύσας. — Σαμνήται 44 ἀντὶ Σαμνίται ἢ Σαυνίται. — Committia Centurata ἀντὶ Comitia Centuriata σ. 28,3. — Τὴν ὀμιλίαν γράφει εἰς τὴν καθαρῆουσιν, ἀγνοεῖ ὅμως τοὺς κανόνας τῆς: γράφει π.χ. ἤλκε σ. 6,2 ἀντὶ εἴλκε, διήπετο σ. 26,2, διήποντο σ. 43 ἀντὶ διείπετο, διείποντο. — παραδόσαντες σ. 13 ἀντὶ παραδῶσαντες. — συνειθίζον σ. 20 ἀντὶ συνήθιζον (ὁ Πολύβιος ἔχει τὸν τύπον συνειθίζω, ὄχι ὅμως ἢ νεοελληνικῆ). — θὰ ἐπιβουλεύσουν ἀντὶ θὰ ἐπιβουλεύουδν. Κακοποιεῖ τὰ ἀντιγραφόμενα χωρία καὶ παρανοεῖ ταῦτα κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε δὲν εἶναι δυνα-

τόν νά ἐξαχθῆ νόημά τι: π.χ. σ. 8: *οὐκ ἔχων... συμπαρασκευάζων ὠφέλειαις*: τὸ χωρίον εἶναι νοητὸν μόνον ἂν ἀντικατασταθῆ ἡ μετοχὴ μὲ τὸ ἀπαρέμφατον «συμπαρασκευάζειν» — σ. 9, ὑποσημ. 2: *παρέστηκε* ἀντὶ παρέστηκε (ἄλλην σημασίαν ἔχει ὁ δεύτερος ἄδρι-στος). — σ. 37,4: *τοῦτο μὲν γὰρ οὐδ' ἤλπισε δυνατὸς εἶναι Ῥωμαίοις διαναυμαχεῖν*: ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «τοῦτο μὲν γὰρ οὐδ' ἂν ἤλπισε δυνατὸς εἶναι, Ῥωμαίοις διαναυμαχεῖν» — σ. 43, σημ. 4: χωρίον τοῦ Ἀππιανοῦ, Μακεδονική, I, 1 (βλ. ἔκδ. P. Viereck - A. G. Roos) *αὐτὸς δὲ Φίλιππος ἀρχῆς ἐπιθυμῶν μείζονος, οὐδὲν τι προσπαθεῖν, ἔπεμπε κλπ.* κακοποιεῖ τόσον τὸ χωρίον, ὥστε ὁ ἀναγνώστης ἀπορεῖ τίνα σχέσιν ἔχει μὲ τὴν ἄποψιν τοῦ σ. περὶ προκλήσεως τῆς Ῥώμης. Ἐν τούτοις τὸ ὀρθὸν εἶναι «αὐτὸς δὲ Φίλιππος κλπ., οὐδὲν τι π ρ ο π α θ ὶ ν»· τοῦτο φυσικὰ ἀποτελεῖ πρόκλησιν διὰ τὴν Ῥώμην. Ἡ αὐτὴ κακοποίησις παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ παρατιθέμενα χωρία συγχρόνων συγγραφέων λόγῳ ἑλλειποῦς γνώσεως τῆς ξένης γλώσσης. Οὕτως εἰς ἀντιγραφόμενον χωρίον τοῦ Theodor Mommsen 622 γράφει εἰς τὴν σ. 35,1: In dem Grossen Italischen Kampf ein entscheidendes Gewicht ἀντὶ In den grossen It. Kampf ein entscheidendes Gewicht. Durch nicht gehindert ἀντὶ durch nichts gehindert. Die eigene zwietrachts ἀντὶ die eigene Zwietracht. Εἰς τὴν γνωστὴν παραπομπὴν τοῦ Helmut Berve εἰς τὴν σ. 47,2 ἐκτός τῶν σημειωθέντων ἀνωτέρω σφαλμάτων ἔχει καὶ ἄλλα εἰς τὸ ἀντιγραφόμενον τμήμα, π.χ. des auf punischen Schiffen über-gesetzt werden sollte ἀντὶ das auf punischen Schiffen κλπ. Εἰς τὴν σ. 48, ὑποσημ. 2: ein römischer Heer ἀντὶ ein römisches Heer. an eine Flotille ἀντὶ an einer Flotille. εἰς τὴν σ. 51,2: den ehrbarem Vertrag ἀντὶ den ehrbaren Vertrag. die antimakedonische... gesinten Sta-ten ἀντὶ die antimakedonisch... gesinten Staaten. Εἰς τὴν σ. 31,3: hand work ἀντὶ Handiwork, καὶ ἄλλα πολλά (βλ. σ. 7/8. 38,1. 59,2).

Ἄδυναμια τοῦ σ. εἶναι νά παραμορφῶν τὰ ἀρχαῖα κύρια ὀνόματα, διότι συνήθως δὲν λαμβάνει αὐτὰ ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὰς πηγάς, ὅπου ὑπάρχει ὁ ὀρθὸς τύπος, ἀλλ' ἀπὸ δευτέρου χέρι καὶ πάλιν ὄχι ἐπακριβῶς: π.χ. εἰς τὴν σελ. 25 γράφει Μάταπαν ἀντὶ Μέτα-παν (βλ. Πολύβ. V, 7, 8.13,8). — εἰς τὴν σ. 41 Μουρκάνιος ἀντὶ Μύρκανος (εἰς τὸ κεί-μενον τοῦ Πολυβίου, τὸ ὅποιον ἔχει πρὸ αὐτοῦ καὶ ἀντιγράφει τὸ σχετικὸν χωρίον ὑπάρ-χει ὁ τύπος Μύρκανος). — Εἰς τὴν σ. 41 γράφει Λουκέριον (ἀνύπαρκτον) ἀντὶ Λουκερία καὶ σ. 46 Κρίτων Βοιωτίως ἀντὶ Κρίτων Βοιωτός. Δυστυχῶς ὁ σ. ἀμφοτέρω ἔλαβεν ὄχι ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν πηγὴν (Liv. XXIII, 33,5: Luceria.—Liv. XXIII, 39,3: Crito Boeotus), ὡς καὶ ἄλλα ἐπισημανθέντα εἰς τὴν βιβλιοκρισίαν σ. 381 ὀνόματα (Σωσίθεος, Ἡράκλειτος), ἀλλὰ ἀπὸ τὸ γαλλικὸν ἢ ἀγγλικὸν βοήθημά του. Ἄλλ' οὔτε τὸ γαλλικὸν Βέοτιεν ἢ τὸ ἀγ-γλικὸν Boeotian, οὔτε τὸ γαλλικὸν Lucerie τοῦ Baker, ἀπὸ τὸν ὅποιον, φαίνεται, ἀβασ-νίστως λαμβάνει τὸ ὄνομα, μεταγλωττίζεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βοιωτίως καὶ Λουκέριον. Ἡ πόλις τῆς Ἀπουλίας Λουκερία ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλους συγγραφείς, Ἑλληνας καὶ Λα-τίνους, Πολύβ. III, 88, 5. Caes. de Bell. Civ. I, 24 (βλ. Philipp, RE XIII, 1565/6 ἐν λ. Luce-ria). Ὁμοίως εἰς τὴν σ. 44 σημειῶναι ὄνομα χώρας Παρθηνία ἀντὶ Παρθίνων (ὄχι Παρ-θηνῶν, ὡς ἐσφαλμένως ἀντιγράφει ἀλλοῦ 42), ὅπως παραδίδεται εἰς τὸν Πολύβιον VII, 9, 1 (βλ. καὶ Liv. XXIX, 12, 13). Τὸ Παρθηνία εἶναι ἀδύνατον κατασκευάσμα τοῦ σ. Ἄν ἤθελε βέβαια νά χρησιμοποιήσῃ τὸ ὄνομα τῆς χώρας, τὸ ὅποιον ὅμως δὲν εἶναι ἐν χρήσει, θὰ ἔπρεπε νά γράψῃ Παρθίνη, τὸ ὅποιον ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὸν Στέφανον Βυζάν-τιον ἐν λ. Βρυσάκιον.

Πλέον ἀδέξιος εἶναι εἰς τὴν τοποθέτησιν ἀρχαίων πόλεων, μὴ λαμβάνων κἄν τὸν κόπον νά ἐρευνήσῃ ταύτην, ὥστε νά ἀναγράψῃ τὸ ὀρθόν. Οὕτω π.χ. εἰς τὴν σ. 26 τὴν πόλιν Βυλάζωρα (ὄχι Βυλάζορα, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει) τοποθετεῖ «πλησίον τῶν σημερι-νῶν Σκοπίων». Ἐν τούτοις τὰ Βυλάζωρα ἀνέκαθεν ἑταυτίζοντο μὲ τὰ Βελεσσά (Tito Veles ἢ tourk. Κιουπρουλού), τὰ ὁποῖα ἀπέχουν ἀπὸ τὰ Σκόπια περίπου 60 χλμ. Ἄν συνεβου-λεύετο τοῦλάχιστον τὸν Walbank, Philip V, 10, 6 καὶ 63, 5, εἰς τὸν ὅποιον συχνὰ παρα-

το είναι νοητό, ἂν οἱ Ἕπειρωταὶ ἔλεγον ταῦτα εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν Αἰτωλῶν, ὄχι τῶν Ἀχαιῶν. Εἰς τὴν σ. 26: «Ἄλλ' ὁ Φίλιππος ἀντέστη εἰς τὴν ἐπιδιωξίν των (δηλ. τῶν ἐπιτρόπων) ταύτην, διότι ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν πανελληνιον πολιτικὴν του». Ἄλλα πῶς ὁ Φίλιππος Ε' εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν πανελληνιον πολιτικὴν του, ἀφοῦ ὅλην του τὴν ζωὴν ἀφιέρωσε διὰ τὴν ἰδεάν ταύτην καὶ ὁ σ. τὸ ὑποστηρίζει μὲ φανατισμόν. Βέβαια ὁ σ. ἐδῶ θέλει νὰ εἴπῃ μᾶλλον ὅτι οἱ ἐπιτρόποι τοῦ ἦσαν ἀντίθετοι πρὸς τὴν πανελληνιον πολιτικὴν του καὶ δι' αὐτὸ ὁ Φίλιππος ἀντέστη κατ' αὐτῶν. Δὲν προδίδει τοῦτο ἐπιπολαιότητα ἢ τοῦλάχιστον ἀσύγνωστον ἀδιαφορίαν τοῦ συγγραφέως κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ ἔργου του;

Εἰς τὴν σ. 36 ἐπὶ τὸ κειμένον παραθέτει χωρίον τοῦ Πολυβίου V, 12, 8 «*κ τ ο ι ν ὁ σ τ ι ς ο ἴ ο ι ο ν ἐ ρ ῶ μ ε ν ο ς ἐ γ ἔ ν ε τ ο τ ῶ ν Ἑ λ λ ῆ ν ῶ ν δ ι ἄ τ ὸ τ ῆ ς α ἰ ρ ἔ σ ε ω ς (sic) ε ὑ ε ρ γ ε τ ι κ ὸ ν*» καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνει κάτωθι καὶ εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 2. Ποία ἡ ἀνάγκη τῶν ἐπαναλήψεως; Αἱ ὑποσημειώσεις δὲν ἀποτελοῦν διάκοσμον.

Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν ἄλλων ἱστορικῶν ἀνακριβειῶν σημειώμενων τὰ ἀκόλουθα: Εἰς τὴν σ. 44, ὑποσημ. 2, γράφει: «Ὅταν ἄλλοτε εἶχε συναφθῆ σαυθῆκη εἰρήνης τῶν Ῥωμαίων μετὰ τοῦ Ἀσδρούβα, ἀδελφοῦ τοῦ Ἀννίβα». Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀννίβα, ὅστις ἐφρονεῖτο τὸ 207 π.Χ. παρὰ τὸν ποταμὸν Μέταυρον, φέρων ἐνισχύσεις εἰς τὸν Ἀννίβαν, ἀλλὰ περὶ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ. — Εἰς τὴν σ. 32 γράφει: «Ἐκάλεσε τὸ συμβούλιον τ ῶ ν φ ἰ λ ῶ ν τ ο υ». Ὁ σ. γράφω «τὸ συμβούλιον τῶν φίλων του» ἀφελῶς πιστεύει ὅτι ἐπρόκειτο περὶ συμβουλίου τῶν γνωρίμων του, δὲν γνωρίζει ὅτι «οἱ φίλοι», «οἱ εταῖροι» κλπ. εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπως καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἑλληνιστικά κράτη, εἶναι ὄρος τεχνικῶν, δηλῶν πολιτικῶν ἢ στρατιωτικῶν σῶμα. Ἐάν ἔθετεν ἐντός εἰσαγωγικῶν τὴν λέξιν «φίλοι», θὰ ἐδείκνυε ὅτι δὲν ἀγνοεῖ τὸν ὄρον. Παραπέμπομεν τὸν κ. Γυιόκαν νὰ μελετήσῃ τὸ ἄρθρον τοῦ H. Kortenbeutel ἐν RE XX, 95 κ.έ., ἐν λ. Philos 1, ἵνα πεισθῇ περὶ τούτου. Πρβλ. καὶ H. Bengston, Griechische Geschichte, Ἐκδ. 2a, 1960, 424, καὶ ὑποσημ. 3, ἐνθα καὶ πλουσία βιβλιογραφία.

Τὰ σφάλματα ταῦτα, δυστυχῶς, εἶναι ἐλάχιστα ἔναντι τοῦ πλήθους αὐτῶν, ποῦ εἶναι διάχυτα καθ' ὅλην τὴν ἐργασίαν του ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Διὰ νὰ λάβῃ δὲ μίαν ἰδεάν ὁ ἀναγνώστης, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος τοῦ ὄρθου τῶν σφαλμάτων καὶ τῶν ἀνακριβειῶν καὶ τῆς προχειρότητος, μεθ' ἧς συνετάγη ἡ ὁμιλία τοῦ κ. Γυιόκα, περιορίζομαι εἰς τὴν ἐξέτασιν δύο μόνων σελίδων τοῦ ἔργου του, τυχαίως εἰλημμένων.

Εἰς τὴν σ. 9 ἐπισημαίνομεν τὰ κάτωθι σφάλματα, ἀνακριβείας κλπ. «Δοριμαχος» ἀντὶ Δωριμαχος. — «Σκεῖρων» ἀντὶ Σκύρων. — Εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 2 «παρέστηκε» ἀντὶ παρέστησε.—«τοῖς αὐτοῦ φίλοις», ἀντὶ τοῖς τούτου φίλοις.—«Αἰτωλῶν» πλεονάζει.—«τάς αὐτῶν ὀρμάς» ἀντὶ τὰς αὐτῶν ὀρμάς.—«πόλεμον ἐξήνεγκον» ἀντὶ πόλεμον ἐξήνεγκαν (καὶ πάντα ταῦτα εἰς ἓν μόνον μικρὸν χωρίον τοῦ Πολυβίου IV, 5, 9, τὸ ὅποιον ἀντιγράφει). «οἱ περιτυχόντες» ἀντὶ—οἱ περιτυχόντες.— «καταγόντες» ἀντὶ «καταγαγόντες». — «σὺν τούτοις δὲ καὶ τὴν ναῦν ἀπέδοντο» ἀντὶ «σὺν δὲ τούτοις τὴν ναῦν ἀπέδοντο». — ὑποσημ. 4: «ἅπαντα δ' ἐν ἐλάττω θέμενο» ἀντὶ «ἅπαντα δ' ἐν ἐλάττονι θέμενο» (ὁ τύπος ἐλάττω εἶναι ἀνυπαρκτός). Ἀποκορύφωμα προχειρότητος καὶ ἐπιπολαιότητος εἶναι ἡ παραπομπὴ 1 εἰς χωρίον τοῦ Πολυβίου IV, 4, 3: «περὶ δὲ τῶν τεθνεώτων τ ε σ σ ἄ ρ ο υ ς δωσιδίκους παρήσχη τοὺς ἡδικηκότας». Πλὴν τοῦ ἐσφαλμένου «τῶν τεθνεώτων», τὸ ὅποιον ἄνωτερόν ἐσημείωσαμεν, προσθέτει, κατὰ τὴν συνήθειάν του, καὶ μίαν ἐπὶ πλέον λέξιν «τεσσάρους». Εἰς τὸν Πολύβιον ὅμως οὔτε ὁ τραγελαφικὸς νεοελληνικὸς τύπος «τεσσάρους» ὑπάρχει, ἀλλ' οὔτε καὶ ὁ ὀρθός. Βέβαια ὁ συγγραφεὺς θὰ ἀποδώσῃ τοῦτο κάλιν εἰς τοὺς διορθωτάς καὶ τὸν τυπογράφον. Ἐν τούτοις τὸ πρᾶγμα ἔχει τὴν ἐξήγησιν του. Ὁ κ. Γυιόκας χρησιμοποιεῖ ὄχι καλὴν ἔκδοσιν τοῦ Πολυβίου, ἀλλὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Στ. Τζουμελέα καὶ Δημ. Μάνου, Ἀθήναι 1955, γενομένην, ἴσως διὰ τὴν συνημμένην μὲ αὐτὴν νεοελληνικὴν μετά-

φρασιν. Εἰς τὴν σ. 628 λοιπὸν τῆς ἐκδόσεως ταύτης, ἐξ ἧς ἀντιγράφει τὸ χωρίον, σημειώνεται: 4 διοσιδικούς. 'Ἄλλ' ὁ ἀριθμὸς 4, ὅστις πρὸς κακὴν τύχην τοῦ κ. Γυϊόκα ἔχει τοποθετηθῆ σχεδὸν ἐντὸς τοῦ κειμένου, δηλοῖ τὸ ἐδάφιον τοῦ κεφαλαίου 4 καὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὸ πλῆθος τῶν διοσιδικῶν. Ὁ ἀντιγραφεὺς ὁμῶς, πιστεύων ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ κείμενον καὶ θεωρῶν τοῦτο «ἀδόκιμον», διότι ἀραβικὸς ἀριθμὸς δὲν ἦτο δυνατόν νά ὑπάρχῃ εἰς ἀρχαιοελληνικὸν κείμενον, ἔλαβε τὴν πρωτοβουλίαν καὶ ἔγραψεν ὀλογράφως «τ ε σ σ ἄ ρ ο υ ς», χωρὶς νά ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἐπιπτε πάλιν εἰς παγίδα, ὅπως μὲ τὸν τίτλον εὐγενείας τοῦ καθηγητοῦ Berne.

Εἰς τὴν σ. 23, ἐκτὸς τῆς πολυτυπίας τοῦ ὀνόματος Ψωφίδος-Ψωφίδος, τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Φρίξια ἔχει (ὄχι βέβαια ὁ τυπογράφος ἢ ἄλλος τις) εἰς τὴν γενικὴν Φρίξεως ἀντὶ Φρίξης. — Τῆς παραπομπῆς ὁ ἀριθμὸς 2 δέον νά σημειωθῆ εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπομένης προτάσεως «καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπ' αὐτῆς», διότι ἡ παραπομπὴ ἀναφέρεται εἰς τὰ ἤδη λεχθέντα καὶ ὄχι καὶ εἰς τὰ ἐπόμενα. Εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 2, ἐν χωρίῳ τοῦ Πολυβίου IV, 68, 6, ἀντιγράφει «παρὰ τὰς Καφύας» ἀντὶ «ὡς ἐπὶ τὰς Καφύας», ἀγνοῶν τὴν διάφορον σημασίαν αὐτῶν. — Εἰς τὴν ὑποσημείωσιν 3, πάλιν ἐν χωρίῳ τοῦ Πολυβίου IV, 80, 16 γράφει «παρὰ γενόμενος δὲ εἰς τὴν προειρημένην πόλιν» καὶ ἐντὸς παρενθέσεως θέτει (Λ ἔ π ρ ο ν), ἐπεξηγῶν τρόπον τινά, ποίαν πόλιν ἐννοεῖ ὁ Πολύβιος. 'Ἐν τούτοις ὁ Πολύβιος δὲν ἐννοεῖ τὸ Λέπρεον (ὄχι Λέπρον κατὰ τὸν σ.), ἀλλὰ τὴν 'Ηραϊαν. Μὲ ὀλίγην προσοχὴν ἂν ἐξετάσῃ τὸ χωρίον, θά πεισθῆ καὶ ὁ ἴδιος.—'Αφηγούμενος ὁ σ. τὰς μεταβολάς, τὰς ὁποίας ἐπέφερεν ὁ Φίλιππος Ε' εἰς τὴν Τριφυλίαν, λέγει «'Αφοῦ κατέλαβεν ὅλην τὴν 'Ηλείαν καὶ τὴν Τριφυλίαν, ὁ Φίλιππος ἀφῆκεν εἰς τὸ Λέπρεον φρουρὰν ὑπὸ τὸν 'Ακαρνᾶνα Λάδικον, ὡς ἐπιμελητὴν, ἤλθεν εἰς 'Ηραϊαν». Ὁ Πολύβιος ὁμῶς λέγει ὅτι ὁ Φίλιππος, ἀφοῦ εἰσῆγαγε φρουρὰν εἰς τὸ Λέπρεον, ἀνεχώρησε μετὰ τῶν δυνάμεών του διὰ τὴν 'Ηραϊαν, διορίσας ἐπιμελητὴν τῆς Τριφυλίας Λάδικον τὸν 'Ακαρνᾶνα. Ὁ Πολύβιος δηλ. δὲν συσχετίζει τὴν τοποθέτησιν τῆς φρουρᾶς εἰς τὸ Λέπρεον μὲ τὸν διορισμὸν τοῦ ἐπιμελητοῦ, ἐν τούτοις ὁ κ. Γυϊόκας συνήνωσε δύο διάφορα πράγματα. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ Walbank, Philip V, 47 (καὶ ἄλλοι) ὁμιλεῖ μὲν περὶ φρουρῶν, τὰς ὁποίας ἀφῆκεν εἰς τὴν Τριφυλίαν ὁ Φίλιππος, καὶ ἐν ὑποσημείωσει ἐπάγεται ὅτι μόνον διὰ τὴν φρουρὰν τοῦ Λεπρέου ὑπάρχει μαρτυρία (Evidence), διαστέλλει ὁμῶς αὐτῶν τὸν διορισμὸν τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς Τριφυλίας. — Τέλος ὁ κ. Γυϊόκας, ἔχων συγκεχυμένας γνώσεις τῆς μυθικῆς παραδόσεως περὶ τῆς ἰδρύσεως τῶν Αἰγῶν καὶ τοῦ μακεδονικοῦ κράτους τῶν 'Αργαεῶν, λέγει «Ὁ Τήμενος, 'Ηρακλείδης, υἱὸς τοῦ 'Αριστομάχου, ἦτο γενάρχης τῶν Τημενιδῶν, οἵτινες ἤλθον ἐξ 'Αργους τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν 'Ορεστίδα τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἰδρυσαν τὸ Μακεδονικὸν βασίλειον μὲ πρῶτους ἑταίρους αὐτῶν τὸ 'Αργος Ὁρεστικὸν καὶ ἔγιναν οἱ πρῶτοι βασιλεῖς αὐτοῦ κλπ.». Κατὰ τὴν μυθικὴν παράδοσιν ('Ηρόδοτος, VIII, 137, πρβλ. καὶ Θουκ. II, 100, 2) ὁ Τημενίδης Περιδίκκας μετὰ τῶν ἀδελφῶν του Γαυάνη καὶ 'Αερόπου (κατ' ἄλλην παράδοσιν ὁ Κάρανος, Θεόπομπ., Fr. Gr. Hist. 115, ἀπόσπ. 393 κ.ά.) κατέφυγεν εἰς τὴν 'Ιλλυρίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Λεβαίην, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως αὐτῆς ἐφθασεν εἰς τὴν Κάτω Μακεδονίαν καὶ ἰδρυσε τὰς Αἰγὰς καὶ ἔγινεν ὁ γενάρχης τῆς δυναστείας τῶν 'Αργαεῶν (τῶν Τημενιδῶν, ὅπως ἄλλως ἐλέγοντο). Ἡ πρώτη δηλ. πρωτεύουσα τοῦ κράτους τῶν Μακεδόνων ἦσαν αἱ Αἰγαὶ καὶ ἀπὸ τοῦ 'Αρχελάου ἢ Πέλλα: τὸ 'Αργος τὸ 'Ορεστικὸν οὐδέποτε ὑπῆρξε πρωτεύουσα τῶν Μακεδόνων, οὔτε καὶ κατὰ τὴν μυθικὴν παράδοσιν. Ἡ 'Ορεστὶς (οἱ 'Ορεσταὶ Μακεδόνες), ὅπως καὶ ὄλαι αἱ περιχαί τῆς 'Ανω Μακεδονίας 'Ελμιώτις, Λυγκηστὶς, Πελαγονία, εἶχον ἰδίους βασιλεῖς (ὄχι τὸς Τημενίδας ἢ 'Αργαεῖδας), οἵτινες ἀπὸ τοῦ 'Αλεξάνδρου Α' ἦσαν σύμμαχοι καὶ ὑπῆκοοι τῶν Μακεδόνων μέχρι τοῦ Φιλίππου Β', ὅποτε τὰ κρατίδια ταῦτα συνεχωνεύθησαν εἰς τὸ κράτος τῶν Μακεδόνων. Γνωρίζομεν μάλιστα ὅτι ἡ 'Ορεστὶς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Περιδίκκα Β', κατὰ τοὺς

χρόνους του Πελοποννησιακού πολέμου, είχε βασιλέα ονόματι Ἀντίοχον (Θουκ. II, 80, 6 και SEG 10 (1949) 51 κ.ε., ἀριθ. 86, στ. 61). Τὸ Ἄργος τὸ Ὀρεστικὸν οὐδαμῶς παραδίδεται ὅτι ἦτο πρωτεύουσα οὔτε καὶ αὐτῆς τῆς Ὀρεστίδος ('Η παρ' Ἀππιανῶ, Συρ. 63 (333) μαρτυρία περὶ τοῦ Ἄργους τοῦ ἐν Ὀρεστείᾳ ἄλλων σημασιαν ἔχει καὶ ἐντόνος ἀμφισβητεῖται). Μόνον ἐκ δύο ἐπιγραφῶν τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (1ος καὶ 3ος μ.Χ. αἰ.) συμπεραίνεται, χωρὶς ὅμως σαφῶς νὰ μαρτυρηταί, ὅτι ἦτο ἔδρα τοῦ κοινου τῶν Ὀρεστών (βλ. Fanoula Papazoglou, Sur les Koina Regionaux de la Haute Macédoine ἐν Ζίνα Antika 19 (1959) 163/4).

Μὲ τὸν αὐτὸν σχεδὸν ρυθμὸν εἶναι συντεταγμένη ὁλόκληρος ἡ ἐργασία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους.

Ὁ κ. Γυιόκας θέλει ἀκόμη νὰ πιστεῦθαι ὅτι ἡ κριτικὴ μου περιστράφη μόνον περὶ ἀσήμαντὰ τινὰ λάθη καὶ ἡ προσπάθειά μου κατέτεινε ἐνᾶ ἀποκαλύπτῃ τὰ τυπογραφικὰ λάθη τοῦ κειμένου καὶ νὰ τὰ ἐμφανίζῃ ὡς βιβλιοκρισίαν». Ὅπως καὶ ὁ ἴδιος θὰ ἀντελήφθη, ἂν βεβαίως ἀνέγνωσε μετὰ προσοχῆς τὴν κριτικὴν, μὲ τὸ θέμα τοῦτο ἀσχολοῦμαι περὶ τὸ τέλος καὶ μάλιστα ἐν παρόδῳ, ἐπισημαίνων ἐλάχιστα λάθη καὶ περιλαμβάνων πάντα τὰ ἄλλα εἰς τὴν γενικὴν φράσιν κ.ἄ.π. Ἀντιθέτως ὅλοι αἱ παρατηρήσεις μου ἀναφέρονται εἰς τὴν οὐσίαν τῆς μελέτης, εἰς σφάλματα μεθόδου, ἀνακριβείας, ἀδεξιότητος καὶ ἄγνοιαν τῶν πραγμάτων. Εἰς τὸ κύριον θέμα τῆς ὁμιλίας τοῦ κ. Γυιόκα, τὸ ὁποῖον εἶναι «ἡ συμμαχία τοῦ Φιλίππου Ε' μετὰ τοῦ Ἀννίβα κατὰ τῆς Ρώμης», καὶ διὰ τὸ ὅποιον καὶ ὁ ἴδιος εἰς τὸν πρόλογον (σ. 3) λέγει ὅτι ἡσχολήθη εἰδικῶς, καὶ ἀλλοῦ (σ. 54) «τὸ θέμα μας εἶναι ἡ συνθήκη συμμαχίας αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀννίβαν κατὰ τῆς Ρώμης», παρατηρῶ ὅτι δὲν ἐμελέτησε καλῶς τὸ περιεχόμενον τῆς συνθήκης οὔτε ἐνεβάθυνεν εἰς αὐτὴν, δὲν ἐχρησιμοποίησεν ὅλας τὰς πηγὰς, τὰς ἀναφερομένας εἰς αὐτὴν καὶ παρέλειψεν οὐσιώδη βιβλιογραφία καὶ δὴ μεταγενεστέρως (ὄχι βέβαια τοῦ ἔργου του, ὡς ἀφελῶς καὶ πονηρῶς συμπεραίνει ὁ σ., ἀλλὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιηθείσης βιβλιογραφίας). Εἶναι φυσικὸν ὁ ἀναγνώστης, ὁ ὁποῖος ἔχει πρὸ αὐτοῦ μελέτην μὲ τὸν τίτλον «Ἡ συμμαχία τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε' μετὰ τοῦ Ἀννίβα κατὰ τῆς Ρώμης», νὰ ἀναμένῃ νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ μελετηθῇ ἐπισταμένως ἡ συμμαχία αὐτὴ κατὰ κύριον λόγον καὶ κατὰ δεύτερον καὶ ἐν συναρτήσει πρὸς αὐτὴν καὶ ὅσον ἐπιτρέπει ἡ οἰκονομία τοῦ ἔργου τὰ προηγμένα καὶ ἐπακολουθήσαντα αὐτὴν. Ἀντιθέτως ὁ σ. κατατρίβεται μὲν εἰς τὸ σύνολον σχεδὸν τοῦ ἔργου του μὲ μίαν κακὴν καὶ ἀποσπασματικὴν περιλήσιν τοῦ Πολυβίου, ἡ ὁποία γέμει ἀνακριβειῶν καὶ παρανοήσεων, ἐλάχιστα δὲ μὲ τὴν συνθήκην.

Τέλος ὁ σ. ἐρχεται εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς συνθήκης. Ἐν ἀρχῇ παραθέτει τὸ κείμενον αὐτῆς, ὡς μᾶς σώζεται εἰς τὸν Πολύβιον, τὸν μόνον ὅστις μᾶς δίδει αὐτούσιον αὐτὸ, ἐν μεταφράσει καὶ ἀποσπασματικῶς καὶ ἔπειτα εἰς τὰς ὑποσημειώσεις ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, χωρὶς ὅμως τὰ παρατιθέμενα μέρη τοῦ κειμένου νὰ ἀντιστοιχοῦν πάντοτε πρὸς τὰ τῆς μεταφράσεως. Ἡ μετάφρασις εἶναι κακὴ καὶ ἀνακριβής· λέγει π.χ. σ. 42 ὅτι «ὄλοι οἱ Καρχηδόνιοι καὶ οἱ σύμμαχοί τῶν θετοῦσι τὸν ὄρκον», ἐνῶ εἰς τὸ κείμενον τῆς συνθήκης βλέπομεν ὅτι μόνον οἱ γερουσταῖ καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ὀρίζονται καὶ αὐτοὶ ὄχι ὁ ὅλοι, ἀλλὰ οἱ στρατεύομενοι μετὰ τοῦ Ἀννίβα (*πάντες Καρχηδονίων γερονυσταὶ οἱ μετ' αὐτοῦ καὶ πάντες Καρχηδόνιοι στρατεύομενοι μετ' αὐτοῦ*). Περὶ ὄρκου τῶν συμμάχων οὐδεὶς λόγος γίνεται. Δὲν γνωρίζει τί σημαίνουν οἱ ὄροι «οἱ κύριοι Καρχηδόνιοι» (=τέλειοι πολῖται) καὶ «οἱ Καρχηδονίων ὑπαρχοῦ» (=ἡμιπολίται) κ.ἄ. Μὲ τὰ πενιχρὰ δὲ αὐτὰ ἐφόδια προβαίνει εἰς ἐξαγωγὴν συμπερασμάτων ἐκ τῆς μελέτης τῆς συνθήκης. Λέγει δηλ. οὗτος ὅτι «ἐν περιπτώσει νίκης κατὰ τῆς Ρώμης οἱ μὲν Καρχηδόνιοι ἐξησφάλιζον ὑπὲρ ἑαυτῶν τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἐδάφη, οἱ δὲ Μακεδόνες τὴν Κέρκυραν, τὴν Φάρον, τὰς πόλεις τῆς Ἰλλυρίας Διμάλης, Ἀπολλωνίαν, Ἐπίδαμον, καθὼς καὶ τὴν Παρθηνίαν (sic) καὶ Ἀτιντανίαν». Ἐν τούτοις οὐδαμῶς εἰς τὴν συνθήκην ἀναφέρεται ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι ἐξησφάλιζον ὑπὲρ

ἐαυτὸν τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἐδάφη, οἱ δὲ Μακεδόνες τὴν Κέρκυραν, τὴν Φάρον κλπ. Εἰς τὸ κείμενον τῆς συνθήκης ἀπλῶς ἀναγράφεται «*μηδ' εἶναι Ῥωμαίους κυρίους Κερκυραίων μηδ' Ἀπολλωνιατῶν* κλπ.». Δηλ. οἱ Καρχηδόνιοι καὶ ὁ Φίλιππος μένουσαν σύμφωνοι νὰ ἀποσπάσουν τὰ ἐν λόγῳ ἐδάφη ἀπὸ τῆς ἐπικυριαρχίας τῶν Ῥωμαίων, ὅχι δὲ διὰ ταῦτα θὰ περιήρχοντο ὡσὸςδήποτε εἰς τοὺς Μακεδόνας. Ὅμοιος οὐδαμοῦ τῆς συνθήκης σημειώνεται ὅτι τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἐδάφη θὰ περιήρχοντο εἰς τοὺς Καρχηδονίους. Ἀπλῶς γίνεται λόγος περὶ ἀμοιβαίας βοηθείας τῶν συμβαλλομένων, ἀπαριθμουμένων καὶ ὄλων τῶν συμμάχων ἑκατέρων, οὐδαμοῦ δὲ περὶ τῆς μελλοντικῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ φυσικὸν ἦτο τοῦτο. Εἰς μίαν συμμαχίαν, ἡ ὁποία συνήθητο πρὸς καταπολέμησιν τῶν Ῥωμαίων, πρῶγμα πρωταρχικόν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιληφθῆ εἰς τὴν συνθήκην τοιοῦτόν τι καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἀναγράφεται. Ἐν τούτοις ὁ σ. φρονεῖ ὅτι πάντα ταῦτα «*προκύπτουν*» ἐκ τοῦ κειμένου τῆς συνθήκης. Καὶ ἐδῶ ὁ κ. Γυϊόκας ἔπесе θῆμα τῆς προχειρότητος καὶ πρὸ παντὸς τῆς ἀγνοίας ἐνὸς βασικοῦ προβλήματος, ποῦ ἀπετέλεσε ἀντικείμενον τῆς νεωτέρας ἐρεῦνης, δηλ. τῆς φιλολογικῆς παραδόσεως τῆς συμμαχίας μεταξύ Ἀννίβα καὶ Φιλίππου Ε'.

Ἡ συμμαχία αὕτη μᾶς ἔχει παραδοθῆ ἀφ' ἐνὸς ἀπὸ τὸν Πολύβιον VII, 9, 1-17, τὴν αὐθεντικωτέραν πηγὴν, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὸν Λίβιον XXIII, 33, 10-12, τὸν Ἀππιανόν, Μακεδονικὴ IX, I (ὁ Εὐτρόπιος III, 12, 2 σχεδὸν ἐπαναλαμβάνει τὸν Ἀππιανόν) καὶ τὸν Ζωναράν IX, 4, 2, τῶν ὁποίων ἡ παράδοσις θεωρεῖται ὡς ἀνάξιον χρονολογικῶν κατασεύσματα (βλ. π.χ. Niese II, 467, 4 καὶ Walbank, ε.ά. 71, 1). Τοὺς τρεῖς τελευταίους ὁ σ. σχεδὸν ἀγνοεῖ, δι' αὐτὸ καὶ εἰς τὴν κριτικὴν μου σ. 378 ἔγραφον ὅτι δὲν ἐχρησιμοποίησε ὅλας τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν συνθήκην πηγάς. Καὶ ὁ μὲν Λίβιος § 10-12, ἀναφερόμενος δῆθεν εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς συνθήκης, τὸ ὅποιον ὅμως, ὅπως εἶδομεν, εἶναι διάφορον, λέγει: *Ut Philippus rex quam maxima classe—ducentas autem naves videbatur effecturus—in Italiam traiceret et vastaret maritimam oram, bellum pro parte sua terra marique gereret; ubi bellatum esset, Italia omnis cum ipsa urbe Roma Carthaginiensium atque Hannibalis esset praedaque omnis Hannibali cederet; perdomita Italia navigarent in Graeciam bellumque cum quibus regi placeret gereret; quae civitates continentis quaeque insulae ad Macedoniam vergunt, eae Philippi regnique eius essent* (δηλ. ὀλόκληρος ἡ Ἰταλία μετὰ τῆς Ῥώμης περιήρχετο εἰς τοὺς Καρχηδονίους καὶ τὸν Ἀννίβαν καὶ ὀλόκληρος ἡ λεία εἰς τὸν Ἀννίβαν, αἱ δὲ πολιτεῖαι τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ ὅσαι νῆσοι ἦσαν ἐστραμμέναί πρὸς τὴν Μακεδονίαν, ἀνήκον εἰς τὸν Φίλιππον καὶ τὸ βασιλεῖόν του), ὁ δὲ Ἀππιανὸς «*ὕπισχνόμενος* (Φίλιππος) *αὐτῷ συμμαχήσειν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν, εἰ κίκεῖνος αὐτῷ σύνθοιτο κατεργάσασθαι τὴν Ἑλλάδα*» καὶ ὁ Ζωναράς «*συνθήκας πρὸς τὸν Ἀννίβαν ἔθετο, ὥστε κοινῇ πολεμῆσαι, καὶ τὴν μὲν Ἰταλίαν τοὺς Καρχηδονίους λαβεῖν, τὴν δ' Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἡπειρὸν μετὰ τῶν νήσων ἐκεῖνον*». Ὅπως βλέπομεν, αἱ μαρτυρίαι περὶ διανομῆς τῶν χωρῶν Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος μεταξύ τῶν δύο συμμάχων εἶναι πολὺ μεταγενέστεραι. Πρόκειται δηλ. περὶ μεταγενεστέρων ἐπινοήσεων τῶν Ῥωμαίων, αἵτινες σκοπὸν εἶχον νὰ δικαιολογήσουν τοὺς μετέπειτα καταστρεπτικοὺς πολέμους κατὰ τῆς Καρχηδόνου καὶ τῆς Μακεδονίας (βλ. π.χ. Hatto H. Schmitt, *Die Staatsverträge des Altertums*, München 1969, τόμ. III, 250). Εἰς τὴν συνθήκην, ὅπως μᾶς διεσώθη εἰς τὸν Πολύβιον, οὐδεμίαν νύξιν περὶ διανομῆς χωρῶν γίνεται. Ἐν τούτοις ὁ κ. Γυϊόκας—ἀγνοστον ἀπὸ ποῦ ἠρύσθη τὰς γνώσεις ταύτας (ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὰς πηγὰς ἀποκλείεται)—μετέφερεν αὐτὰς εἰς τὴν ὁμίλιαν του καὶ μάλιστα τὰς διεισέπεισεν ὡς συμπεράσμα (!) τῆς μελέτης τοῦ περιεχομένου τῆς συνθήκης. Ἐὰν ὅμως ἐδιάβαζε μὲ μεγαλυτέραν προσοχὴν—δὲν λέγω τὸ κείμενον τῆς συνθήκης—ἔστω καὶ αὐτὸν τὸν Baker, εἰς τὸν ὅποιον ὀλίγον κατατόρω ἐπανειλημμένως παραπέμπει, θὰ ἀπέφυγε τὸ ὀλισθήμα καὶ θὰ ἔγραφε τὸ ὀρθόν. Ἄν δὲ πρῶταμιν πιστεύει ὅτι ἡ νεωτέρα παράδοσις, ἡ ὁποία ὕφ' ὄλων ἀπορρίπτεται, εἶναι ἀξιό-

πιστος, τότε διατί δὲν διευκρινίζει τοῦτο, παρὰ μεταφέρει τὰς πληροφορίας ταύτας ὡς συμπέρασμα τῆς μελέτης τοῦ κειμένου τῆς συνθήκης παρὰ Πολυβίου; Εἰς τὰς τόσας ἀχρηστούς παραπομπάς, ποῦ κάμνει εἰς τὸ ἔργον του, ἢ προσθήκη μιᾶς παρατηρήσεως, ἢ ὅποια ἀφορᾷ εἰς βασικὸν πρόβλημα τῆς μελέτης του, δὲν θὰ ἔβλαπτε ποσῶς τὴν οἰκονομίαν τῆς 60/σελίδου ὁμίλιας του.

Ἐπίσης προκειμένου περὶ τῆς ἀποσταλείσης ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Ε' πρεσβείας ὑπὸ τὸν Ἀθηναῖον Ξενοφάνην εἰς τὸν Ἀννίβαν πρὸς σύναψιν συνθήκης ἀκολουθεῖ τὴν πλέον ἀπίθανον παράδοσιν, τὴν μυθιστορηματικὴν ἀφήγησιν τοῦ Λιβίου (XXIII, 33 κ.ε. 38, 1-39, 4), ἢ ὅποια ὑφ' ὧν τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν (π.χ. Μ. Engers, *Mnemosyne*, 3 ser. VI (1938) 131 κ.ε., πρβ. καὶ Holleaux, *Rome, la Grèce et les monarchies hellénistiques*, Paris 1935, 183, 2, τοῦ αὐτοῦ *CAH VIII*, 119 κ.ε. καὶ Walbank, ἔ.ἀ. 70) θεωρεῖται ἀναξιόπιστος καὶ ἀνευ σημασίας. Τὴν ἀφήγησιν ὁμοῦ ταύτην δὲν γνωρίζει ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν Λίβιον, ἀλλ' ἐμμέσως ἀπὸ τὸν Baker, τὸν ὅποιον ἐπίσης παρανοεῖ ('Ἀν ἐχρησιμοποίησε ἀντὶ τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως τὴν ἑλληνικὴν ἴσως θὰ κατενόει τὸ περιεχόμενον καλύτερον). Κατὰ τὴν παράδοσιν αὐτὴν ὁ Ξενοφάνης δις συλλαμβάνεται πορευόμενος πρὸς τὸν Ἀννίβαν καὶ ὀδηγεῖται ἐν τέλει εἰς τὴν Ρώμην μεθ' ὅλης τῆς πρεσβείας καὶ τῶν συνοδῶν. Ἐν τούτοις ὑπάρχει ἀξιοπιστοτέρα παράδοσις, τοῦ Ἀππιανοῦ IX, 1, καθ' ἣν ὁ Ξενοφάνης συνελήφθη ἀπαξ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του καὶ ὠδηγήθη ἀκολούθως εἰς τὴν Ρώμην ('*Ρωμαίων τριῆρης ἔλαβε τοὺς ἐκατέρων πρέσβεις ἀναπλέοντας, καὶ εἰς Ῥώμην ἐκόμισεν*). Μετὰ τὴν παράδοσιν αὐτὴν συμφωνεῖ πιθανώτατα καὶ ὁ Εὐτρόπιος, *Breviarium III*, 12, 3/4, ὁ Ζωναρᾶς IX, 4 καὶ ὁ Ἰουστίνος XXIX, 4, 2-3, ὅστις μάλιστα μᾶς δίδει τὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ Ξενοφάνης ἀφέθη ἐλεύθερος ὑπὸ τῶν Ρωμαίων.

Ἀλλὰ, δυστυχῶς, καὶ τὴν μυθιστορηματικὴν αὐτὴν παράδοσιν δὲν δύναται νὰ τὴν ἀποδώσῃ ὀρθῶς. Λέγει λοιπὸν (σελ. 45/6): «Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς μοίρας τοῦ ρωμαϊκοῦ στόλου συνέλαβε τὰ μέλη τῆς ἀποστολῆς καὶ τὰ ἔστειλεν εἰς τὸν ἐν εἰς Κῦμην (Cumes) εὑρισκόμενον πραιτόρα (sic) Γράκχον, ὅστις τὰ μὲν ἐγγραφα ἀπέστειλεν εἰς τὴν σύγκλητον διὰ σερῆς, τοὺς κρατούμενους διὰ θαλάσσης...» καὶ ἐν συνεχείᾳ «Ὁ Ξενοφάνης καὶ οἱ λοιποὶ συγκρατούμενοι, δὲν γνωρίζομεν πῶς, διότι δὲν ὑπάρχουν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἱστορικὰ πηγαῖ, καθ' ὃν χρόνον ὠδηγοῦντο εἰς Ρώμην, κατάρθωσαν νὰ γίνουσι κύριοι τοῦ πλοίου, τὸ ὅποιον τοὺς μετέφερε καὶ νὰ ἐπιστρέψουσι εἰς Πέλλαν». Δηλ. ὁ Ξενοφάνης καὶ οἱ λοιποὶ συγκρατούμενοι, κατὰ τὸν συγγραφέα, πρὶν φθάσουσι εἰς τὴν Ρώμην, κατάρθωσαν νὰ δραπετεύσουσι καὶ μάλιστα ἐκυρίευσαν τὸ πλοῖον καὶ ἐφθασαν εἰς τὴν Πέλλαν. Ὁ Λίβιος ὁμοῦς, ἔ.ἀ., 38, 5, τὸν ὅποιον ὁ σ. δὲν καταδέχεται νὰ συμβουλευθῇ ἀπ' εὐθείας καὶ προτιμᾷ νὰ λάβῃ τὰς πληροφορίας ἀπὸ δευτέρου χερί, λέγει: «Cum eodem fere die litterae legatiquae Romam venissent et percontatione facta dicta cum scriptis congruerent» καὶ κατωτέρω (7): «Captivis in vincula condi iussis comitibusque eorum sub hasta venditis...». Δηλ. «ἀφοῦ κατὰ τὴν ἰδίαν σχεδὸν ἡμέραν (καθ' ἣν ἐστάλσαν ἀπὸ τὸν ὑπατον Γράκχον, ὄχι πραιτόρα, ὅπως ἀνακριβῶς λέγει ὁ σ., βλ. *Liv.* XXIII, 24, 1) τὰ ἐγγραφα καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι ἐφθασαν εἰς Ρώμην καὶ, γενομένων ἀνακρίσεων, εἰρέθησαν σύμφωνα τὰ ὁμολογηθέντα μετὰ τὰ γραπτὰ κλπ.» καὶ «ἀφοῦ διετάχθησαν νὰ ἐγκλεισθοῦσι εἰς δεσμωτήριον οἱ συλληφθέντες καὶ πωληθῶσι ὡς δοῦλοι οἱ συνοδοὶ αὐτῶν κλπ.». Ὡστε οἱ ἀπεσταλμένοι ὄχι μόνον δὲν ἐδραπέτευσαν, ἀλλὰ καὶ ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰς φυλακάς. Καὶ ὁμοῦς ὁ σ. εἶναι βέβαιος ὅτι ὁ Ξενοφάνης καὶ οἱ λοιποὶ μετ' αὐτοῦ κρατούμενοι, δηλ. οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Φιλίππου καὶ οἱ πρέσβεις τοῦ Ἀννίβα, ἐφθασαν σφοῖ εἰς τὴν Πέλλαν καὶ ἐκεῖ ἀπὸ μνήμης ἐληροφόρησαν τὸν Φίλιππον περὶ τῶν συμβάντων. Ἐξ ἄλλου ὁ Λίβιος 34, 9 μᾶς δίδει ἀκόμη τὴν πληροφορίαν ὅτι πέντε ταχύπλοα πλοῖα ἐπελέγησαν πρὸς μεταφορὰν αὐτῶν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ὅτι οὗτοι κατενεμήθησαν χωριστὰ εἰς ὄλα τὰ πλοῖα ὑπὸ φρουρήσιν καὶ δὲν ἐπετρέπη ἐπικοινωνία μετα-

ξύ των. Δύο ακόμη χωρία του Λιβίου δὲν ἀφήνουν οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι τὰ μέλη τῆς ἀποστολῆς τοῦ Φιλίππου δὲν ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Λέγει λοιπὸν οὗτος (XXIII, 38, 7-8) ὅτι, ἀφοῦ τὰ πέντε πλοῖα ἐφθασαν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐξετέλεσαν τὴν ἀποστολήν των, τὴν παράδοσιν δηλ. τῶν κρατούμενων εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀρχάς, ἀπεστάλσαν μετ' ἄλλων ἀπὸ τὴν ᾽Ωσίαν εἰς τὸν Τάραντα καὶ ἐκεῖ προσετέθησαν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στόλον, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὴν ἐντολήν νὰ φυλάττῃ τὰς ἰταλικὰς ἀκτὰς καὶ νὰ ἐπισκοπῇ τὰ τοῦ μακεδονικοῦ πολέμου (*His comparatis deductisque et additis quinque navibus, quae advenxerant captivos legatos, triginta naves ab Ostia Tarentum profectae*). Οὐδεὶς δύναται νὰ πιστεύσῃ ὅτι εἰς τὰ πλοῖα ταῦτα θὰ ὑπῆρχον μέλη τῆς πρεσβείας, ἐκτός ἂν ὁ σ. ἔχει πηγὴν τινὰ ἄλλην, τὴν ὁποίαν ἡ νεώτερα ἔρευνα ἀγνοεῖ (!). Τὸ δεύτερον χωρίον τοῦ Λιβίου 39, 1.2 εἶναι τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν ἀρπαγὴν ἐνὸς ἐκ τῶν πέντε πλοίων καὶ τὴν ἀφίξιν του εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὸ ὁποῖον ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν σ. νὰ εἴπῃ ὅλα αὐτὰ, ὅτι «ἐπιληφοφόρησαν (ὁ Ξενοφάνης καὶ οἱ λοιποὶ κρατούμενοι) τὸν Φιλίππον περὶ τῶν συμβάντων ἀπὸ μνήμης, διότι δὲν εἶχον τὸ κείμενον τῆς συνθήκης»: *ad Philirpnum captiva navis una ex iis quae Romam missae erant, ex cursu refugit (= πρὸς τὸν Φίλιππον ἐν αἰχμαλωτισθῆν πλοῖον ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἐστ' ἄλλωθεν εἰς τὴν Ρώμην, διέφυγε) καὶ ἀκολούθως: inde scitum legatos cum litteris captos. Itaque ignarus rex quae cum Hannibale legatis suis convenissent quaeque legati eius ad se allaturi fuissent (= ἐντεῦθεν ἐγνώσθη ὅτι οἱ πρέσβεις μετὰ τὰς ἐπιστολάς (=τὰ ἔγγραφα) συνελήφθησαν. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἀγνοῶν τὴν συμφωνίῃ μεταξὺ τῶν ἀπεσταλμένων του καὶ τοῦ Ἄννιβα καὶ τὴν ἐπρόκειτο νὰ ἀναγγεῖλουν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἄννιβα πρὸς αὐτόν, ἀπέστειλεν ἄλλην πρεσβείαν). Οὕτε ὁ Ξενοφάνης ἐμφανίζεται ἐδῶ, οὔτε ἄλλο μέλος τῆς πρεσβείας καὶ πολὺ ὀλιγώτερον οἱ μετὰ τοῦ Ξενοφάνους κρατούμενοι ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἄννιβα.*

Ἐν τούτοις ὁ σ. παρὰ τὰς ἐλλείψεις ταύτας καὶ τὴν ἀπειρίαν τῶν σφαλμάτων καὶ λαθῶν δὲν διστάζει νὰ ἐλέγξῃ καὶ ἐπικρίνῃ ἀστηρῶς τοὺς πάντας, εἰδικούς καὶ μὴ, ὡς τὸν Th. Mommsen, τὸν H. Berve, τὸν M. Holleaux, τὸν F. W. Walbank καὶ τὸν μὴ εἰδικὸν Π. Κανελλόπουλον. Ἐχει δὲ καὶ προσωπικὰς ἰδέας καὶ ἀπόψεις ἐπὶ σοβαρῶν ἱστορικῶν προβλημάτων, μετὰ τὰ ὁποῖα ἀπὸ μακροῦ ἡ νεώτερα ἔρευνα ἡσυχολήθη καὶ κατέληξεν εἰς ὠρισμένα ἐπιστημονικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ συμπεράσματα. Δυστυχῶς ὁ κ. Γυϊόκα εἶναι μόνον πάντα ταῦτα ἀγνοεῖ, ἀλλ' οὔτε καὶ ὁ ἴδιος προβαίνει εἰς ἔρευνάν τινὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαίων πηγῶν, ἀλλ' ἀρκεῖται εἰς τὴν πλουσιαν φαντασίαν καὶ τὸ συναίσθημά του. Ἔτσι ἐπικρίνει καὶ ἐμὲ, διότι εἰς τὴν κριτικὴν μου σημειῶν ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς ἑλληνιστικῆς Μακεδονίας ἀπέβλεπον εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων καὶ τὴν διαφύλαξιν τῶν ἐν Ἑλλάδι κτήσεων καὶ ὅτι εἰς τοὺς πολιτικούς κύκλους τῆς Ρώμης κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φιλίππου Ε' δὲν εἶχεν ἀρχίσει ἀκόμη νὰ διαμορφῶνται ἡ ἰδέα τῆς κοσμοκρατορίας. Μετ' ἐπὶ δὲ μετὰ ἕνα ἄκαιρον καὶ ἀνωφελῆ πατριωτισμὸν, ἀνάμεικτον συνάμα μετ' ἐντονον τοπικισμὸν, λησμονῶν ὅτι ἡ ἱστορία καὶ δὴ ἡ ἀρχαία ἱστορία δὲν εἶναι πολιτικὴ, ἀλλ' ἐπιστήμη. Καὶ πάλιν ἐδῶ ὁ κ. Γυϊόκα παρανοεῖ τὰ γραφόμενα, λέγων ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνεται λόγος περὶ ἰσορροπίας δυνάμεων μεταξὺ τῆς πανισχυροῦς Μακεδονίας καὶ τῶν μικρῶν νοτιοελληνικῶν πόλεων. Καὶ βέβαια δὲν εἶναι δυνατόν, ὅταν τιοατὴν ἔννοιαν, ἀθθαίρετον, δίδει εἰς τὴν ἀνωτέρω φράσιν. Τὸ δῶγμα τῆς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων ἰσχύει μεταξὺ αὐτοτελῶν καὶ ἰσχυρῶν κρατῶν, ὄχι μεταξὺ κυριάρχου καὶ ὑποτελῶν. Καὶ μεγάλαι δυνάμεις τότε ἦσαν ἡ Μακεδονία, ἡ Ἀσία (Σελευκίδαι) καὶ ἡ Αἴγυπτος (Πτολεμαῖοι) καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φιλίππου Ε' καὶ τετάρτη, ἡ Ρώμη, λόγῳ τῶν ἐνδιαφερόντων τῆς εἰς τὴν Ἀδριατικὴν. Μεταξὺ τῶν δυνάμεων τούτων ἐφηρμόζετο ἡ πολιτικὴ τῆς ἰσορροπίας ἤδη ἀπὸ τοῦ 280 π.Χ., ἀπὸ τῆς μάχης τοῦ Κούρου πεδίου, μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ περίοδος αὕτη χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν ὡς ἐποχὴ τῆς ἰσορροπίας τῶν ἑλληνιστικῶν δυνάμεων,

Das Gleichgewicht der hellenistischen Mächte (280-201 v. Chr.) (βλ. π.χ. H. Bengtson, Griechische Geschichte, έκδ. 1960, σελ. 389-415). Είναι άπορίας άξιον, πώς ό κ. Γυϊόκας, ένθ ή περί Ισορροπίας τών δυνάμεων άποψίς μου γίνεται έν άναφορᾷ πρός τήν συνομολογηθείσαν συνθήκην του Φιλίππου Ε' με τήν Καρχηδόνα, μίαν μεγάλην δύναμιν τής έποχής· έναντιον έτέρας μεγάλης δυνάμεως, τής Ρώμης, συσχετίζει αυτήν με τήν Μακεδονίαν και τās έξ αυτής έξαρτωμένες πόλεις τής Νοτίου 'Ελλάδος. 'Όσον άφορᾷ δέ εις τās μ α κ ε δ ο ν ι κ ά ς κ τ η ς εις τής Νοτίου 'Ελλάδος, και ό ίδιος άνομολογεί έμμέσως ότι ύπήρχον τοιαύται, διότι τί άλλο ήμπορεί να σημαίνη, όταν λέγει ότι ό Φίλιππος έτοποθέτησε φρουράν εις τό Λέπρεον (σ. 23), διώρισε έπιμελητήν, δηλ. στρατιωτικόν διοικητήν, εις τήν Τριφυλίαν τόν Λάδικον, — όχι φυσικά τῆ συγκαταθέσει τής έπαρχίας — και μάλιστα ότι συντηρεί τό ήμισυ τής δυνάμεός του, 25.000 άνδρας(!), εις διαφόρους έλληνικάς πόλεις πρός άντιμετώπισιν τών σ τ α σ ι α σ τ ι κ ῶ ν κ ι ν η μ ά τ ω ν (σ. 54). 'Επί πλέον ό ίδιος γνωρίζει ότι εις τήν Πελοπόννησον ειχε τοποθετηθῆ υπό του 'Αντιγόνου Δάσωνος και έν συνεχείά υπό του Φιλίππου Ε' ως βασιλικός διοικητής δύο έδραν τήν Κόρινθον ό Ταυρίων. 'Επί 'Αντιγόπου Γονατά δέ ύπήρχεν έν είδος Γενικού Διοικητού, εκπροσώπου του Μακεδόπου βασιλέως, έδρευόντος πάλιν εις τήν Κόρινθον. 'Ακόμη γνωρίζομεν ότι κατά τήν αυτήν έποχήν εις τήν Κόρινθον ύπήρχον δύο φρουραρχοι όνόματι 'Αρχέλαος και Πολύβιος τών διοικητής τής πόλεως, τοποθετηθείς υπό του ίδιου 'Αντιγόπου του Γονατά, ό φιλόσοφος Περσαίος. Τήν Κόρινθον μάλιστα οί Μακεδόνες έθεώρουσαν ως ένα κομμάτι τής πατρίδος των (Liv. XXXII, 23, 5: Macedones tamquam communem patriam tuebantur). Παρομοία κατάστασις ύφίστατο και εις τήν Εύβοιαν και εις τινες πελοποννησιακάς πόλεις, εις τās Μέγαρα, τήν 'Επίδαυρον, τήν Τροιζήνα και τό 'Αργος. 'Ομοίως παραδίδεται στρατιωτικός διοικητής τής Φωκίδος διά τό έτος 216 π.Χ. 'Αλέξανδρος τις (Πολύβ. V, 96, 4: *ό τεταγμένος έπι τής Φωκίδος υπό Φιλίππου*) και Μακεδόνες φρουραρχοι εις πόλεις τής Φωκίδος, ως 'Ιάσων τις τής Φανοτέων πόλεως, τοποθετηθείς εκεί υπό του άνωτέρου στρατιωτικού διοικητού (Πολύβ., έ.ά.). 'Επί πλέον μίς εις τινες γνωστόν ότι κατά τό 208 π.Χ. ύπάρχει άξιωματούχος τις 'Ηρακλείδης, εις τόν όποιον ό Φίλιππος Ε' έντέλλεται να μη προβῆ εις εισπραξιν τών φόρων του Μαντείου του 'Απόλλωνος έν 'Αβαις (IG IX, 1, 78—Syll. II², 552). Γενικώς ή Φωκίς ήτο τόσον εξηρημένη από τήν Μακεδονίαν, ώστε δέν διέφερε πολύ από ένα μακεδονικόν προτεκτοράτον. 'Εξ άλλου είναι γνωστόν ότι από του 'Αντιπάτρου ειχεν επικρατήσει ή συνήθεια να έγκαιστούν οί Μακεδόνες εις τās ελληνικάς πόλεις όλιγαρχικά και τυραννικά καθεστώτα (βλ. Πολύβ. II, 41, 10: *πλείστον γάρ δῆ μονάρχους* (=τυράννους) *οἷτος* (=ό 'Αντίγονος ό Γονατάς) *έμφριεῖσθαι δοκεῖ τοῖς 'Ελλήσι*. Πρβλ. και Trog. Prol. XXVI), τό όποια βέβαια δέν προϋποθέτου μεγάλην έλευθερίαν εις τās ελληνικάς πόλεις, όπως ισχυρίζεται ό σ. Δέν είναι λοιπόν άπορίας άξιον, άν και οί σύγχρονοι ιστορικοί πολλές πόλεις τής Νοτίου 'Ελλάδος χαρακτηρίζουν μακεδονικάς κτήσεις, Besitzungen (βλ. π.χ. Schoch, RE I, 1621. Bengtson, έ.ά. 401.407 και Die Strategie, II (1944) 357). 'Όπως βλέπομεν, ύπήρχον εις τήν Νότιον 'Ελλάδα κτήσεις τών Μακεδόνων και μαρτυροῦνται αὐται. Δυστυχώς δέν ήμποροῦμεν να αλλάξωμεν τήν ιστορίαν, όπως εύκόλως πράττει ό κ. Γυϊόκας.

Τό πρόβλημα περί τής κοσμοκρατορικῆς ιδέας τής Ρώμης δέν είναι τόσον άπλοῦν, όπως τό άντιμετωπίζει ό σ. και δογματικώς άποφαινεται. Τοῦτο έμελετήθῆ έπιστομείμως από του Mommsen μέχρι σήμερα υπό τών έρευνητῶν, οἵτινες κατέληξαν εις ώρισμένα συμπεράσματα. Του συνιστῶμεν να μελετηθῆ τινάς αὐτῶν, ως π.χ. M. Gelzer, Arch. f. Kulturgeschichte 1935, 262 κ.έ., του ίδιου Die Anfänge des römischen Weltreiches έν Das Reich, Idee und Gestalt (Festschrift F. J. Haller), 1940, 1 κ.έ. A. Heuss, Neue Jahrbücher 1938, 337 κ.έ. H. Haffner, Polit. Dengen im alten Rom. Stud. Ital. di filol. cl. N. σ. 17 (1940) 97 κ.έ. H. E. Stier, Roms Ausstieg zur Vormach im Mittelmeer, Welt als Geschichte 1941, 9 κ.έ.